BY-NC-ND

ISSN 1392–6195 (print)
ISSN 2029–2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2017, 24(2), p. 359–386.

NUKENTĖJUSIŲJŲ NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE SPECIALIŲ APSAUGOS POREIKIŲ VERTINIMO PROCEDŪRA

Ramunė Jakštienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Elektroninis paštas: jakstieneramune@gmail.com

Pateikta 2017 m. birželio 23 d., parengta spausdinti 2017 m. gruodžio 19 d.

DOI: 10.13165/JUR-17-24-2-08

Santrauka. *Šiame darbe analizuojamas nacionalinis nukentėjusiųjų nuo smurto artimoje aplinkoje individualaus apsaugos poreikių vertinimo procedūros reguliavimas Aukų teisių direktyvos kontekste. Atlikta analizė leidžia daryti išvadą, kad nacionalinis reguliavimas kelia abejonių dėl atitikimo konstituciniams reikalavimams, tinkamumo ir pakankamumo perkeliant direktyvos standartus.*

Reikšminiai žodžiai: *nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimas, smurtas artimoje aplinkoje, baudžiamasis procesas.*

Įvadas

Ilgą laiką Europos Tarybos, o vėliau ir Europos Sąjungos (toliau – ir ES) valstybėse narėse, įgyvendinus universalių ir regioninių norminių aktų reikalavimus bei atitinkamai formuojant teismų praktiką, baudžiamojo proceso dalyvis, kurio teisės

© Mykolo Romerio universitetas, 2017
© Mykolas Romeris University, 2017
ISSN 1392–6195 (print), ISSN 2029–2058 (online)
http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/jurisprudencija/
http://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/jurisprudencija/

buvo labiausiai ginamos, buvo įtariamasis / kaltinamasis. Tačiau Europos Tarybos rekomendacijomis buvo išreikštas poreikis formuoti baudžiamąją politiką, atsižvelgiant ir į nusikaltimų aukų[1] interesus[2]. ES direktyvomis buvo įtvirtintos specialios paramos ir pagalbos priemonės nusikaltimų aukoms baudžiamojo proceso metu[3]. Europos žmogaus teisių teismo (toliau – ir EŽTT) praktikoje keliami veiksmingos aukų apsaugos reikalavimai, ypač pažeidžiamų asmenų grupių atveju (smurto artimoje aplinkoje, nepilnamečių), o neefektyvus baudžiamasis procesas, netinkamas žalos atlyginimo mechanizmas gali būti Konvencijos 2, 3, 8, 13 ar 14 str. pažeidimo priežastimi[4]. Europos Sąjungos teisingumo teismas (toliau – ir ESTT) patvirtina specialių labiausiai pažeidžiamų asmenų (pvz., mažų vaikų) apsaugos priemonių svarbą[5]. Bendroji aukų teisių reformos kryptis yra aukos teisė į sąžiningą, pagarbų elgesį, dėl nusikalstamos veikos patirtos žalos atlyginimą. Sutinkama, kad vykdant teisingumą baudžiamajame procese turi būti atsižvelgiama į aukos interesus. Todėl ji nebėra vien tik įrankis pranešant ar liudijant apie nusikalstamą veiką, ji turi būti laikoma nukentėjusia puse, į kurios teises turi būti struktūriškai atsižvelgiama visose

---

1 *Nukentėjusiojo* ir *aukos* sąvokų santykis diskutuotinas, bet čia plačiau neanalizuojamas, *žr.* 2015-08-05 Žmogaus teisių stebėjimo instituto raštas Nr. IS-X-29, p. 3–4; JAKULEVIČIENĖ, L.; SINIOVAS, V. Protecting Victims' Rights in the EU: the theory and practice of diversity of treatment during the criminal trial. National Report: Lithuania [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2017-03-21], p. 13–15. <http://www.victimsprotection.eu/index.php/2014-05-01-19-31-19/jd/finish/18-lt-lithuania/145-lt-national-report>. Šiame straipsnyje šios sąvokos vartojamos sinonimiškai.

2 Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R(83)7 of the Committee of Ministers to member states on participation of the public in crime policy. 1983-06-23, 25–32 p.; Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R(85)11 of the Committee of Ministers to member states on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure. 1985-06-28; Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R(87)21 of the Committee of Ministers to member states on assistance to victims and the prevention of victimisation. 1987-09-17; Council of Europe Committee of Ministers Recommendation Rec (2006)8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims. 2006-06-14.

3 2004-04-29 Tarybos direktyva 2004/80/EB dėl žalos atlyginimo nusikaltimo aukoms. OL L 261, 2004-08-06, p. 15; 2011-04-05 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR. OL L 101, 2011-04-15, p. 1, 11–17 str.; 2011-12-13 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/92/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR. OL L 335, 2011-12-17, p.1, 18–20 str.

4 *Kontrova v. Slovakia. Application no. 7510/04. 31 May 2007; Bevacqua and S. v. Bulgaria.* Application no. 71127/01. 12 June 2008; *E.M. v. Romania*. Application no.43994/05. 30 October 2012; *Valiulienė v. Lithuania.* Application no. 33234/07. 26 March 2013; *Eremia v. The Republic of Moldova*. Application no. 3564/11. 28 May 2013; *D.P. v. Lithuania.* Application no. 27920/08. 22 October 2013 ir kt.

5 2005-06-05 sprendimas, *Pupino*, C 105/03, EU:C:2005:5309.

baudžiamojo proceso stadijose[6]. Aukos dalyvavimo baudžiamajame procese koncepcija[7] leidžia realizuoti jos materialiuosius ir procesinius interesus[8].

ES Tarybos pamatinis sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose 2001/220/TVR buvo esminis kokybinis pokytis, keičiantis požiūrį į nusikaltimų aukas[9]. Įgyvendinant Stokholmo programą[10] priimtas veiksmų planas numatė minėtą sprendimą pakeisti direktyva, kad būtų padidinta nukentėjusių asmenų apsauga[11]. Vienu didžiausių priimtos Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR (toliau – ir Direktyva),[12] pasiekimų įvardijama individuali nuo nusikaltimų nukentėjusių asmenų apsaugos poreikių vertinimo procedūra[13]. Jos esmė – įvertinti kiekvieno nukentėjusio asmens pažeidžiamumą dėl galimos pakartotinės ar antrinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto, identifikuoti asmeninius apsaugos poreikius ir esant reikalui taikyti specialias apsaugos priemones (Direktyvos 22 str.). Šioje procedūroje inkorporuoti bendrieji Direktyvos tikslai – laikytis individualaus požiūrio į auką, elgtis jautriai, pagarbiai, nediskriminuojant, profesionaliai (1 str.). Iki Direktyvos priėmimo skirtingose ES valstybėse nukentėjusių asmenų apsaugos poreikių vertinimas labai skyrėsi požiūrio, vertinamų subjektų, atliekamų veiksmų atžvilgiais: vienose valstybėse tokia procedūra buvo beveik netaikoma (Italijoje, Bulgarijoje, Latvijoje, Liuksemburge, Slovakijoje ir kt.), kitose ji praktiškai atitiko Direktyvos reikalavimus (Belgijoje, Vokietijoje ir kt.)[14].

---

6 GROENHUIJSEN, M. Conflicts of Victims' Interests and Offenders' Rights in the Criminal Justice System: a European Perspective. *Australian Institute of Criminology* [interaktyvus] [žiūrėta 2017-05-13]. <http://www.aic.gov.au/en/publications/previous%20series/ proceedings/1-27/~/media/publications/ proceedings/27/groenhuijsen.ashx>.

7 Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. United Nations, 29 November 1985, A/RES/40/34, 4–7 p.

8 MATUIZIENĖ, E. Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma. Daktaro disertacija, socialiniai moklslai (teisė). Vilnius: MRU, 2014, p. 76–86.

9 Tarybos pamatinis sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose 2001/220/TVR. 2001-03-15. OL L 82, p. 1.

10 The Stockholm Programme – An open and secure Europe serving and protecting the citizens. Council of the European Union. 2 December 2009. 17024/09.

11 Tarybos rezoliucija dėl nusikaltimų aukų teisių užtikrinimo ir apsaugos, ypač baudžiamosiose bylose, gerinimo veiksmų plano 2011/C 187/01. 2011-06-10.

12 2012-10-25 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. OL L 315, 2012-11-14, p. 57.

13 Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. European Comission, DG Justice, December, 2013, p. 44.

14 Protecting Victims' Rights in the EU: the theory and practice of diversity of treatment during the criminal trial.Comparative Report and Policy Recommendations [interaktyvus]. 2014

Iki Direktyvos nuostatų perkėlimo Lietuvoje individualių aukų poreikių vertinimo procedūra nebuvo atliekama jokiame baudžiamojo proceso etape – nuo pirmojo kontakto su pareigūnu iki nagrinėjimo teisme[15], nors didžioji dalis Direktyvoje įtvirtintų apsaugos priemonių buvo numatyta Baudžiamojo proceso kodekse[16] (toliau – ir BPK). Nesant konkrečių, aiškių įrankių, mechanizmų specialiesiems poreikiams nustatyti, situacijos vertinimas buvo paliktas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro, teisėjo diskrecijai. Tyrimai rodo, kad didžiausi neatitikimai Direktyvos nuostatoms Lietuvoje susiję su nusikalstamomis veikomis lyties pagrindu ir su nepakankama atsakingo personalo kvalifikacija dirbti su nukentėjusiaisiais[17]. Tam tikrais atvejais kai kurios teisinės priemonės (skirtos kardomosios priemonės, parinkta bausmės rūšis, teismo skirta ekspertizė) duoda netiesioginį tam tikro laipsnio aukų poreikių atitikimo efektą, tačiau tos priemonės taikomos kitu tikslu, nukreiptos į kitus baudžiamojo proceso dalyvius arba nėra grįstos individualiu aukų poreikių vertinimu ar yra įmanomos tik konkrečioje proceso stadijoje. Tam tikros specialiosios procesinės apsauginės priemonės iki Direktyvos perkėlimo buvo taikomos nepilnamečių asmenų atžvilgiu (BPK 186 str., 188, 275, 276, 283). Teisės praktikų, dalyvavusių tyrime dėl aukų teisių, vertinimu, specialių apsaugos priemonių taikymas nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiems vaikams – vienas labiausiai išvystytų nukentėjusiųjų teisių apsaugos srityje[18]. Be to, perkeliant direktyvų dėl prekybos žmonėmis[19] ir kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija[20] nuostatas, BPK buvo įtvirtinta galimybė nukentėjusiajam dėl psichinės traumos ar kitokių sunkių pasekmių, galimų dėl apklausos ar viešo bylos nagrinėjimo, taikyti tam tikras apsaugos priemones: neviešas bylos nagrinėjimas teisme, dalyvavimas ne visą bylos nagrinėjimo laiką, nepilnamečio apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją ir parodymų perskaitymas nekviečiant jo į teismo posėdį arba neleidžiant būti patalpoje kitiems proceso dalyviams ir kt.[21]

[žiūrėta 2017-03-21], p. 117–126. < http://www.victimsprotection.eu>.

15 Nusikaltimų aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas [interaktyvus]. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2014 [žiūrėta 2016-08-25], p. 27. <http://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Tyrimas_auku-teisiu-direkt_1.pdf>.

16 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341; 2002, Nr. 46-0.

17 JAKULEVIČIENĖ, L; SINIOVAS, V. *Supra note*, p. 34–36.

18 *Ibid*, p. 38.

19 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR. *Supra note.*

20 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/92/ES dėl kovos su seksualine prievarta prieš vaikus, jų seksualiniu išnaudojimu ir vaikų pornografija, kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR. 2011-12-31, OL 2011 L 335, p. 1.

21 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 9, 185, 275, 276, 283 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas. TAR. 2014-07-22, Nr. 10422; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso

Tam, kad Direktyvos nuostatos dėl specialių poreikių turinčių aukų apsaugos taptų efektyvios, būtina sukurti realiai funkcionuojančią specialių apsaugos priemonių identifikavimo ir juos atitinkančių apsaugos priemonių taikymo sistemą. Perkeliant Direktyvos nuostatas į nacionalinę teisę, BPK įtvirtinta nukentėjusiųjų specialių poreikių samprata, nustatytas jų vertinimo atlikimo terminas, paskirti vertinimą atliekantys subjektai, nustatyta duomenų saugojimo tvarka[22]. Specialių apsaugos poreikių vertinimo tvarka nustatyta generalinio prokuroro patvirtintomis Rekomendacijomis dėl nukentėjusiųjų asmenų specialių apsaugos poreikių vertinimo (toliau – ir Rekomendacijos). Pagal jų nuostatas, visų nusikalstamų veikų atveju taikoma ta pati procedūra: pildoma nukentėjusiojo specialių poreikių vertinimo pažyma, kurios turinys diferencijuotas priklausomai nuo nukentėjusio asmens amžiaus (pilnametis ar nepilnametis)[23]. Tačiau Direktyva numato, kad tam tikroms aukų grupėms, įskaitant ir artimųjų smurto aukas, atliekant asmeninį įvertinimą, turi būti skiriamas ypatingas dėmesys, o aukomis tapusių vaikų atžvilgiu laikomasi prielaidos, kad jiems dėl pažeidžiamumo reikalinga speciali apsauga (22 str. 3, 4 d.). Todėl kyla klausimas dėl procedūros suderinamumo su minimaliais Direktyvos standartais minėtų nukentėjusiųjų atžvilgiu. Klausimas ypač aktualus dėl to, kad apskritai smurtą artimoje aplinkoje patyrusių asmenų apsauga organizuojama ir teikiama nepakankamai efektyviai[24]. Iki šiol atliktų tyrimų objektas buvo situacija iki specifinio reguliavimo priėmimo, konstatuojant jo poreikį[25].

Taigi šio darbo **tikslas** – įvertinti nukentėjusių nuo smurto artimoje aplinkoje individualaus apsaugos poreikių vertinimo procedūros reguliavimą Direktyvos kontekste.

Tyrimo **objektas** – Direktyvos nuostatas perkeliančios nacionalinės teisės aktų normos. Tikslui pasiekti iškelti tokie **uždaviniai**: 1) įvertinti Direktyvos nuostatų perkėlimo rekomendacijų forma atitikimą konstituciniams ir ES direktyvų perkėlimo reikalavimams; 2) įvertinti Rekomendacijų ir kai kurių BPK nuostatų turinio atitiktį Direktyvos reikalavimams.

---

kodekso 9, 154, 186, 280, 283 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas. TAR. 2014-03-24, Nr. 3404 (minėtos nuostatos pakeistos perkeliant Direktyvos nuostatas).

22 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27^1, 36^2, 56^1, 186^1 straipsniais įstatymas. TAR. 2015-12-30, Nr. 20993. 36^2, 56^1, 186^1 str.

23 Rekomendacijos dėl nukentėjusiųjų asmenų specialių apsaugos poreikių vertinimo, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016-02-29 įsakymu Nr. I-63. TAR. 2016-30-01, Nr. 4051. 4 p.

24 Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas: valstybinio audito ataskaita. 2015-05-15, Nr. VA-P-40-1-8, p. 5–6.

25 AŽUBALYTĖ, R; ZAJANČKAUSKIENĖ, J. Vulnerability Assessment of Participants in Lithuania Criminal Proceedings in the Context of EU Regulations. Baltic Journal of Law & Politics. 2014, Vol. 7, No. 2, p. 171.; Nusikaltimų aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas. Supra note, p. 27–28; JAKULEVIČIENĖ, L; ir SINIOVAS, V. *Supra note*, p. 33–35.

Šiame darbe naudotas mokslinės literatūros analizės metodas (apibrėžiant sampratas, galimus problemų sprendimo būdus), lyginamasis metodas (nacionalinį teisinį reguliavimą tiriant tarptautinių aktų kontekste, apibendrinant skirtingų valstybių patirtį), sisteminės analizės metodas (nukentėjusiųjų apsaugos teisinį kontekstą papildant kitais socialiniais aspektais), tradicinis dokumentų analizės metodas (tiriant nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus, aktualius teismų sprendimus, kitus dokumentus), lingvistinis metodas (atskleidžiant sąvokų reikšmę, apimtį). Taip pat buvo naudotas ir empirinis anketinis metodas. Tyrimo imtis – šeši didžiulę darbo patirtį turintys ekspertai: policijos tyrėjai (Rumunija), specializuotų smurto artimoje aplinkoje policijos padalinių pareigūnai (Vokietija, Ispanija, Serbija), policijos pareigūnų rengimo specialistai (Prancūzija, Suomija)[26]. Ekspertai pasirinkti atsitiktinio parinkimo būdu, atsižvelgiant į jų profesinę patirtį. Ekspertų buvo prašoma nurodyti pagrindines problemas, kylančias atliekant individualų smurto artimoje aplinkoje aukų apsaugos poreikių vertinimą, atliekant kitus baudžiamojo proceso veiksmus, taip pat pasidalinti gerąja praktika. Anoniminės atviros anketinės apklausos buvo atliktos tyrimo pradžioje siekiant patikslinti problematiką, gauti tyrimui naudingos informacijos.

1. Nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo tvarkos įtvirtinimo forma

Kaip jau buvo minėta, Direktyvos nuostatos dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo į nacionalinę teisę perkeltos BPK pakeitimais ir specialiomis generalinio prokuroro Rekomendacijomis. Taip pat vertinga ir tarptautinių bei nacionalinių teismų suformuota praktika dėl tų specialios apsaugos nuostatų taikymo, kurios dar iki sureguliavimo ES lygiu atitiko ir naujus standartus (pvz., dėl kai kurių konkrečių apsaugos priemonių taikymo). Toks mechanizmas formos požiūriu iš esmės atitinka siūlomą Direktyvos perkėlimo būdą[27]. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ESTT yra konstatavęs, jog užtikrinant visišką direktyvų nuostatų įgyvendinimą, įgalinant asmenis pasinaudoti suteikiamomis teisėmis, reikalingas specifinės teisinės struktūros sukūrimas, net jei egzistuojanti praktika atitinka direktyvos reikalavimus[28].

Nacionalinė nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo tvarkos įtvirtinimo forma atspindi bendrąją tendenciją daugelį baudžiamųjų procesinių santykių reguliuoti ne baudžiamojo proceso įstatymu, bet generalinio prokuroro rekomendacijomis, suteikti joms vis didesnę praktinę reikšmę[29]. Tačiau pritartina nuomonei,

---

26 Pateikiant ekspertų suteiktus duomenis bus daroma valstybės nuoroda.

27 Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. *Supra note*, p. 4–6.

28 Judgement 30 May, 1991. *Commission v. Germany,* C-361/88, EU:C:1991:224, §24.

29 MERKEVIČIUS, R. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijų kaip

pagrįstai konstitucinių normų ir jurisprudencijos analize, kad tam tikrais atvejais šie teisės aktai neatitinka konstitucinio legalumo kriterijų tiek formos, tiek turinio požiūriais: dėl to, kad apskritai tam tikri klausimai gali būti įtvirtinti tik įstatymu (baudžiamojo proceso tvarka, atskirų procesinių veiksmų atlikimas, žmogaus teisių užtikrinimas šiame procese) ar kad priimti nesant įstatymo leidėjo pavedimo, ar kad nustato naują su įstatymu konkuruojantį (apibrėžiamas ar ribojamas žmogaus teisių turinys, apimtis, nustatomos teisių atsiradimo sąlygos ar su BPK konkuruojantis teisių įgyvendinimas) ar neaiškų, prieštaringą, teisėkūros reikalavimų neatitinkantį reguliavimą[30]. Klausimų dėl atitikimo Konstitucijai[31] ir BPK pagal minėtus aspektus kyla ir dėl Rekomendacijų. Šiam teiginiui pagrįsti toliau pateikiamas šių aspektų vertinimas pagal Rekomendacijų nuostatų santykį su BPK.

1.1. Ribojančio pobūdžio Rekomendacijų nuostatos

Kaip jau buvo minėta, BPK pavedama generaliniam prokurorui nustatyti nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo tvarką (BPK 186^1 str. 4 d.). O Rekomendacijų 1 p. šio teisės akto tikslu nurodytas ne tik specialių apsaugos poreikių vertinimo tvarkos, bet ir specialių apsaugos priemonių taikymo faktinių pagrindų nustatymas. Pavedimas dėl antrojo tikslo BPK nesuformuluotas. Be to, apsaugos priemonių taikymo pagrindas nurodytas Direktyvoje (23 str. 2 d.) ir BPK 36^2 str. – specialių apsaugos poreikių egzistavimas. O Rekomendacijų III, IV skyriuje ir 3 priede nurodyti pagrindai taikyti apsaugos priemones neretai siejami su nusikalstamos veikos pobūdžiu, aukos amžiumi (ne/pilnametis) ar kitomis faktinėmis ar procesinėmis sąlygomis (kai to prašo proceso dalyviai, jeigu tai padėtų apklausti nukentėjusįjį, kai jo gyvenamoji vieta nežinoma, išimtiniais atvejais ir kt.). Palyginus su BPK nustatytu pagrindu, matyti, kad Rekomendacijos tokiais atvejais riboja galimybes pasinaudoti asmens teisių apsaugos priemonėmis (eksplicitiškai draudimas taikyti priemones neįtvirtintas, bet kaip vertinti situaciją, kai tam tikros priemonės rekomenduojamos tik nurodytų rūšių nusikalstamoms veikoms ar asmenims: ar tai reiškia, kad nenurodytoms veikoms ir asmenims priemonės netaikomos ar tik nerekomenduojamos?).

Dar vienas ribojančios nuostatos pavyzdys, susijęs su nukentėjusį lydinčiu asmeniu. BPK 56^1str. nurodo baigtinį sąrašą atvejų, kai lydinčio asmens dalyvavimas baudžiamajame procese gali būti apribotas: kai toks dalyvavimas prieštarauja nukentėjusiojo interesams arba trukdo tirti ar nagrinėti bylą. Bet Rekomendacijose nurodoma, kad pilnametį asmenį lydintis asmuo rekomenduotinas tik tam tikros rūšies bylose, o nepilnametį lydintis asmuo turėtų dalyvauti tik išimtiniais atvejais (18.1 p.,

baudžiamojo proceso teisės šaltinių problematika. Teisė. 2013, Nr. 88, p. 74.

30 *Ibid*, p. 79.

31 Lietuvos Respublikos konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

beje, analogiška nuostata perkelta ir į rekomendacijas dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos[32]).

Pagrindu tokiai praktikai nurodoma tai, kad nepilnamečio interesus užtikrina atstovas pagal įstatymą, psichologas, vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas. Bet nepilnamečio įstatyminio atstovo dalyvavimas procese yra tik jo teisė, atvykti pas pareigūną ar į teismą privalo tik šaukiamas (BPK 54 str. 1, 2 d.), nors remiantis tarptautine praktika, naujausiomis tendencijomis ir nusikaltimų aukų teisių apsauga, siūlomas privalomas atstovų dalyvavimas[33]. Dėl įstatyminio atstovo smurto artimoje aplinkoje bylose specifika ta, kad dažniausiai patys tėvai ar juos atstojantys asmenys yra įtariami smurtu prieš vaiką arba proceso metu jie laikosi kitokios pozicijos nei vaikas, netiki vaiko parodymais, siekia, kad įtariamasis / kaltinamasis (sutuoktinis, sugyventinis) išvengtų atsakomybės, daro poveikį vaikui ir pan. Todėl kyla aiškūs interesų konfliktai, taigi toks asmuo iš esmės negali būti įstatyminiu atstovu (BPK 53 str. 3 d.).

Praktika rodo, kad neretai įstatyminiai atstovai nesugeba tinkamai atstovauti nepilnamečių interesų (pvz., retas atstovas, apklausiant nepilnametį, sugeba susilaikyti nuo parodymų komentavimo, taisymo ar bandymo duoti parodymus už nepilnametį). Dėl prieštaravimo nepilnamečio interesams neleidus įstatyminiam atstovui dalyvauti procese, turi būti užtikrintas kito, tinkamo, atstovo dalyvavimas. Tokiais atstovais paprastai skiriami savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai, bet pastaruoju metu kai kurie skyriai nebeskiria savo atstovų, kad jie galėtų būti pripažinti atstovais pagal įstatymą. Prokurorų vertinimu, dalyvaudami nepilnamečių apklausose, vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai, iš esmės niekaip nepadeda apklausti nepilnamečių, jų dalyvavimas tik formalus[34]. Be to, išskyrus iniciatyvas kai kuriose savivaldybėse[35], pasibaigus institucijų darbo laikui, vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojų pasitelkti neįmanoma. Su analogiškais sunkumais susisiekiant su specialistais, dirbančiais su nepilnamečiais, susiduriama ir kitose valstybėse (Vokietijos ekspertas).

Psichologų dalyvavimas tam tikruose proceso veiksmuose galiojančioje BPK redakcijoje nurodomas tik kaip alternatyva vaiko teisių apsaugos specialisto dalyvavimui, o funkcijos – tapačios (pvz., BPK 186 str. 5 d., 280 str. 1 d. – padeda apklausti nepilnametį), nors pagal jų išsilavinimą, turimas kompetencijas, akivaizdu, kad jie da-

---

32 Rekomendacijos dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009-09-16 įsakymu Nr. I-126. Valstybės žinios. 2009, Nr. 112-4806. 8^{1}p.

33 AŽUBALYTĖ, R. Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese. In ANCELIS, Petras, *et al.* Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui): mokslo studija. Vilnius: 2011. p. 172.

34 TUKLERIS, T. Smurtas artimoje aplinkoje prieš vaikus: ikiteisminio tyrimo ir teisminio bylų nagrinėjimo praktiniai aspektai. Pranešimas konferencijoje „Šeimos bylos (smurtas artimoje aplinkoje): tarpinstitucinis bendradarbiavimas". Vilnius, 2017.

35 Vilniaus vaiko teisių gynėjai netrukus budės visą parą [interaktyvus]. [žiūrėta 2017-03-04]. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/900c8ba099c011e58856802eb9fdffa1?positionInSearchResults=53&searchModelUUID=e252e157-12cf-4b2c-9410-61d185edbb9b>.

lyvauja skirtingais tikslais. Todėl BPK pakeitimais detalizuotos šių asmenų funkcijos: psichologas padeda apklausti nepilnametį, o vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas stebi, ar nepažeidžiamos vaiko teisės[36]. Psichologas, stebėdamas vaiko psichologinę būklę, padėdamas jam suprasti procesinių veiksmų eigą ir paskirtį, vertindamas jų poveikį apklausiamajam, veikia vaiko interesais, visgi tiesioginė psichologo pareiga yra tikslinė ir ribota – padėti pareigūnui ar teismui apklausti, o ne užtikrinti nepilnamečio interesus, kaip nurodoma Rekomendacijose. Bet kokiu atveju, tiek psichologas, tiek vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas privalomai dalyvauja tik tam tikruose baudžiamojo proceso veiksmuose ir tik esant nustatytoms sąlygoms ir pagrindams.

Įgaliotojo atstovo dalyvavimas nusikalstamų veikų žmogaus sveikatai, laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai ar dorovei, kai nuo šių veikų nukentėjo nepilnametis, taip pat kitais atvejais, kai be įgaliotojo atstovo pagalbos nepilnamečio nukentėjusiojo teisės ir teisėti interesai nebūtų reikiamai ginami, motyvuotu prokuroro ar teismo sprendimu pripažįstamas būtinas (BPK 55 str. 4 d.). Tačiau neretai dėl specialios patirties nepilnamečių bylose stokos ar dėl to, kad jie yra pasamdyti nepilnamečių tėvų, turinčių kitokį interesą dėl bylos baigties, net ir profesionalūs teisininkai negeba tinkamai atstovauti nepilnamečių interesams[37]. Praktika rodo, kad nepilnamečiui, atstovaujamam tiek įstatyminio, tiek įgaliotojo atstovo vis tiek reikalinga papildoma apsauga, nes jie ne visada pajėgūs tinkamai užtikrinti vaiko interesus, pvz., nepareiškia civilinio ieškinio, todėl tą padaro prokuroras (BPK 117 str.)[38].

Atkreiptinas dėmesys, kad lydinčio asmens dalyvavimo baudžiamajame procese pagrindinis tikslas nėra užtikrinti nukentėjusiojo interesus, kaip kad nurodo Rekomendacijos, o praktiškai padėti aukai ir ją morališkai palaikyti pateikiant skundą dėl nusikalstamos veikos, kad tinkamai suvoktų proceso eigą ir būtų suprasta, apsaugoti ją nuo antrinės viktimizacijos. Užsienio valstybių praktika rodo, kad taip pagerinama įrodymų, bylos baigties kokybė, palengvinamas teisėsaugos institucijų darbas[39]. Be to, psichologų tyrimai taip pat pagrindžia išvadą, kad kai nukentėjusysis yra vaikas, jo patikėtinio (mokytojo, kaimyno, brolio, auklėtojo ar pan.) dalyvavimas, tiesiog fizinis buvimas apklausose abipusiu sutikimu leidžia vaikui jaustis saugiau. Taip ginami vaiko interesai, o kartu gali pagerėti apklausos rezultatai ir viso ikiteisminio tyrimo eiga[40].

---

36 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR. 2017-03-20, Nr. 4612 (įsigalios 2018-07-01).

37 TUKLERIS, T. *Supra note.*

38 KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ, E. Vaiko teisių apsauga baudžiamajame procese: atstovavimas, gynyba ir apklausų atlikimas: mokslo studija [interaktyvus]. Vilnius, 2016 [žiūrėta 2017-03-23], p. 22. <http://teise.org/wp-content/uploads/2017/01/Kavoliunaite-VT-BP-studija.pdf>.

39 Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. *Supra note*, p. 42.

40 GRIGUTYTĖ, N., *et al. Rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su*

Rekomendacijų nuostatos dėl lydinčio asmens dalyvavimo baudžiamajame procese yra ribojančio pobūdžio, palyginti su BPK reguliavimu, ribojimas yra nepagrįstas ir nederantis su proceso dalyvių funkcijomis ir įgaliojimais.

1.2. Plečiamojo, su BPK konkuruojančio pobūdžio Rekomendacijų nuostatos

Pagrįstų abejonių dėl teisėtumo kelia ir tos Rekomendacijų nuostatos, kurios įtvirtina plečiamąjį reguliavimą, palyginus su BPK, pvz., nuostata dėl vertinamųjų subjektų. Baudžiamojo proceso kodeksas nurodo, kad yra vertinami būtent nukentėjusiojo specialieji poreikiai (BPK 186[1] str.). O Rekomendacijų 2.3 p. numato galimybę tuo atveju, kai akivaizdu, kad nusikalstama veika asmeniui padarė žalos, atlikti vertinimo procedūrą neatsižvelgiant į tai, ar priimtas sprendimas pripažinti jį nukentėjusiuoju. Ir nors būtent Rekomendacijų formuluotė geriau atitiktų Direktyvos tikslus (nes asmuo, atitinkantis Direktyvoje pateiktą aukos apibrėžimą, yra auka, nepaisant jo vaidmens baudžiamajame procese[41], nes tam tikras teises asmuo įgyja nuo pirmo kontakto su institucija[42]), visgi ji turi būti suderinta su BPK.

Svarbu paminėti, kad Rekomendacijų 2.4 p. suformuluotas bendras specialių priemonių taikymo tikslas neatitinka BPK nurodytojo apimties aspektu: Rekomendacijose – siekis sumažinti poveikį, BPK – apsaugoti nuo neigiamų padarinių, Rekomendacijose – kitas traumuojantis poveikis, BPK – kiti neigiami padariniai.

Kai kurių apsaugos priemonių taikymą BPK sieja su tam tikrų pagrindų buvimu, o jiems esant, ta priemonė tampa privaloma. Bet Rekomendacijose yra nuostatų, kurios įtvirtina reguliavimą, konkuruojantį su BPK: esant išvardintiems pagrindams, įgalioto atstovo dalyvavimas, nepilnamečio apklausa nedalyvaujant įtariamajam nurodomi kaip rekomenduotini (Rekomendacijų 3 priedas), nors pagal BPK, esant analogiškiems pagrindams, įgaliotojo atstovo dalyvavimas motyvuotu sprendimu pripažįstamas būtinu (BPK 55 str. 4 d.), o įtariamajam dalyvauti apklausoje neleidžiama (BPK 186 str. 3 d.); nepilnamečio apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją nurodoma kaip rekomenduotina, nors BPK, esant nurodytiems pagrindams, įpareigoja ikiteisminio tyrimo teisėją atlikti apklausą (BPK 186 str. 1 d.).

Kritikuotinas ir kai kurių sąvokų Rekomendacijose vartojimas. Pavyzdžiui, Rekomendacijos apibrėžia *specialių apsaugos priemonių* sąvoką, aiškindamos jas kaip BPK

nepilnamečiais. Vilnius, 2006, p. 56.

41 Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. *Supra note*, p. 10.

42 2012-10-25 Europos parlamento ir tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. Supra note, 4 str.

numatytas organizacines priemones (2.4 p.). Pirmiausiai, ne visos išvardintos priemonės yra numatytos BPK (pvz., besispecializuojančio pareigūno apklausa), be to, BPK nepateikia nei specialių apsaugos priemonių, nei organizacinių priemonių definicijos. Rekomendacijose specialiosiomis įvardytos priemonės BPK vadinamos asmenų teisėmis, garantijomis. Tos pačios sąvokos išaiškinime Rekomendacijose vartojama dar viena neaiški, BPK neapibrėžta sąvoka *traumuojantis poveikis* (apie kokią traumą – fizinę ar psichinę – kalbama?). Be to, į specialių priemonių sąrašą Rekomendacijose įtrauktos ir bendrosios procesinės žmogaus teisių apsaugos garantijos, kuriomis gali naudotis ne tik nukentėjusieji ir kurių BPK nesieja su specialių poreikių egzistavimu (pvz., neviešas bylos nagrinėjimas, atstovo, vertėjo dalyvavimas procese ir kt.). Tos priemonės ne tik įtrauktos į sąrašą, bet kai kurioms jų keliamos ribojančios sąlygos (pvz., jau minėtas nepilnametį lydinčio asmens dalyvavimas). Tokiu būdu esminės bendrosios procesinės teisės tampa specialiosiomis – taikytinomis tik esant tam tikriems pagrindams.

Rekomendacijų 12 p. pateikiama dar viena aiškiai neatskleista sąvoka – *papildomos apsaugos priemonės*: ar tai to paties specialių apsaugos priemonių sąrašo priemonės, tik gairėse ir 3 priede nenurodytos kaip privalomos, ar dar kažkokios papildomos, kitos nei sąraše esančios apsaugos priemonės. Su 12 p. susijęs dar vienas juridinės technikos trūkumas: nustatant specialių apsaugos poreikių vertinimo dokumentų saugojimo tvarką, duodama nuoroda į 12 p., bet jame, kaip minėta, įtvirtinta galimybė taikyti papildomas apsaugos priemones (turbūt turėtų būti nuoroda į 13 p.).

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, siekiant atitikti teisėkūros aiškumo, sistemiškumo principus[43], būtų tikslinga *specialių apsaugos priemonių* sąvoką įtvirtinti pačiame BPK, o kitas minėtas sąvokas suderinti su vartojamomis BPK ar atskleisti jų turinį Rekomendacijose.

Nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo procedūros įtvirtinimas keičiant BPK ir vertinimo tvarką, nustatant generalinio prokuroro Rekomendacijomis formos požiūriu, iš esmės atitinka siūlomą Direktyvos perkėlimo būdą. Tačiau kyla abejonių, ar toks reguliavimas atitinka konstitucinio legalumo reikalavimus formos ir turinio atžvilgiu dėl tam tikrų Rekomendacijų nuostatų ribojančio, plečiamojo ar konkuruojančio su BPK pobūdžio nustatant nukentėjusiųjų teisių apimtį, atsiradimo sąlygas, įgyvendinimą, taip pat dėl neaiškaus, prieštaringo, teisėkūros reikalavimų neatitinkančio įforminimo.

2. Aukų specialiųjų apsaugos poreikių asmeninio vertinimo tvarka Direktyvos kontekste

Rekomendacijomis patvirtinta nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo tvarka reguliuoja ne tik pačios procedūros eigą, bet ir esminius jos požymius:

43 Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas. Valstybės žinios. 2012. Nr. 110-5564. 3 str. 2 d. 6, 7 p.

suformuluoja tikslą, nustato terminus, vertinimo kriterijus, apibrėžia vertinamųjų ir vertinimą atliekančių subjektų ratą, sudaro specialių apsaugos priemonių sąrašą. Tačiau kai kurių charakteristikų tinkamumas ir pakankamumas Direktyvos atžvilgiu kelia abejonių. Šiam teiginiui pagrįsti toliau pateikiamas minėtų aspektų vertinimas.

2.1. Specialiųjų apsaugos priemonių taikymo pagrindai

Individualaus aukų vertinimo tikslas, iškeltas Direktyvoje (22 str. 1 d.) – nustatyti, ar aukos turi specialių apsaugos poreikių baudžiamojo proceso metu, kokie jie yra (pirmas procedūros etapas) ir ar joms reikalingos kokios nors specialios apsaugos priemonės (antras etapas)[44]. Specialių poreikių egzistavimas yra pagrindas taikyti specialiąsias priemones (23 str. 1 d.). Teisingas procedūros tikslingumo suvokimas yra labai svarbus, nes jis lemia procedūros apimties ir akcentų nustatymą[45]. Ir nors minėto tikslo formuluotė yra perkelta ir į Rekomendacijas (2.2 p.), tačiau jose procedūros rezultatas siejamas su rizikos patirti baudžiamojo proceso ar kitą neigiamą poveikį lygio nustatymu (žema, vidutinė ar aukšta rizika), kuris ir tampa pagrindu taikyti apsaugos priemones (taikyti maksimaliai, tik privalomas, papildomas priemones ar kt. – Rekomendacijų 8–12 p.).

Tokiu būdu nepasiekiamas pagrindinis Direktyvos tikslas – individualizuotas požiūris į auką. Juk net esant žemam grėsmės lygiui, aukai, įvertinus jos individualią situaciją, gali būti reikalinga specifinė apsaugos forma. Apsaugos efektyvumą lemia ne priemonių kiekis ar privalomumas, bet jų adekvatumas, tinkamumas konkrečioje situacijoje konkrečiam subjektui (Direktyvos konstatuojamoji dalis Nr. 58). Tokia ir yra individualaus požiūrio į auką paradigma. Direktyvoje įtvirtinta, kad smurto artimoje aplinkoje atveju paprastai nukentėjusiesiems kyla viktimizacijos, bauginimo ir keršto rizika, todėl reikėtų daryti įprastinę prielaidą, kad jiems bus taikomos specialios apsaugos priemonės (22 str. 3 d., konstatuojamoji dalis Nr. 57). Direktyva priemonių taikymą sieja ne su grėsmės dydžiu, o tiesiog su specialios apsaugos poreikiu. Todėl manytina, kad apsaugos priemonių taikymą sieti su rizikos lygiu yra iš esmės netinkamas metodas, nes nepasiekiamas Direktyvos tikslas.

Direktyva specialių apsaugos priemonių taikymo tikslu laiko aukų apsaugą nuo gresiančios pakartotinės ir antrinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto (22 str. 1 d., konstatuojamoji dalis Nr. 55, 58). BPK 36^2 str. kelia tikslą apsaugoti nuo psichinės traumos, nusikalstamo poveikio ar kitų neigiamų padarinių, Rekomendacijos – siekį sumažinti baudžiamojo proceso ar kitą traumuojantį poveikį (2.4 p.). Jau buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad ir BPK, ir Rekomendacijose, vartojamos sąvokos *psichinė*

44 Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. *Supra note*, p. 44.

45 *Ibid*.

trauma, traumuojantis poveikis yra neišaiškintos. Dar viena medicininė sąvoka, kaip vertintinas duomuo apie nukentėjusįjį, nurodyta Rekomendacijų 1 priede – *akivaizdi potrauminė būklė*. Pagal BPK, nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimą paprastai atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, ir tik prireikus – galima psichologo ar kito specialisto pagalba (186[1] str. 1 d.). Todėl abejotina, ar pareigūnams keliamas adekvatus reikalavimas nustatyti psichinę traumą, traumuojantį poveikį ar potrauminę būklę. Tokias išvadas gali duoti tik sveikatos priežiūros specialistai – ir labiau psichiatrai nei psichologai[46]. Tyrimai rodo, kad kompleksinės psichiatrinės psichologinės ekspertizės atliekamos retai (ypač pilnamečiams asmenims), jos reikalauja laiko sąnaudų, be to, paprastai tiesioginis jų tikslas yra susijęs su faktinių bylos aplinkybių nustatymu[47]. Taip pat abejotina, ar visais atvejais toks sudėtingas tyrimas būtų apskritai reikalingas, nes tokio reikalavimo Direktyva nekelia, be to, moksliniais tyrimais nustatyta, kad tam tikro pobūdžio nusikalstamos veikos, ypač smurtas artimoje aplinkoje, paprastai turi traumuojantį poveikį[48].

Tam, jog būtų nenukrypta nuo pirminių Direktyvos siekių, išvengta neteisingų sąvokų interpretacijų, neadekvataus kompetencijų priskyrimo, būtina specialių apsaugos priemonių taikymo pagrindus nacionaliniuose aktuose suderinti su tais, kurie numatyti Direktyvoje.

2.2. Nukentėjusiųjų apsaugos poreikių vertinimo kriterijai

Pagal Direktyvos nuostatas, atliekant asmeninį aukų vertinimą, turi būti atsižvelgiama į kumuliatyvinį kriterijų sąrašą: aukos asmenines savybes (amžių, lytį, lytinę tapatybę ar raišką, etninę kilmę, rasę, religiją, seksualinę orientaciją, sveikatą, negalią, gyventojo statusą, bendravimo sunkumus, ryšį su nusikaltėliu arba priklausomybę nuo jo, ankstesnę su nusikaltimais susijusią patirtį), nusikaltimo rūšį ar pobūdį ir nusikaltimo aplinkybes (nusikaltimas dėl neapykantos, diskriminacijos, seksualinis, artimųjų smurtas, nusikaltėlis užima valdančią padėtį, aukos gyvenamoji vieta yra didelio nusikalstamumo teritorijoje, nusikaltimas įvykdytas kitoje nei aukos kilmės valstybėje ir kt.) (22 str. 2 d., konstatuojamoji dalis Nr. 56). BPK 36[2] str. ir Rekomendacijose šis sąrašas pateikiamas kaip alternatyvus (2.1 p.). Tokia situacija palankesnė aukai, tačiau neaišku, dėl kokių priežasčių kai kurios Direktyvoje nurodytos vertintinos aplinkybės neįtrauktos į vertinimo kriterijus: pvz., lytis (smurtas artimoje aplinkoje yra būtent smurtas lyties pagrindu – Direktyvos konstatuojamoji dalis Nr. 17)

46 Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos 2015-02-19 išvada Nr. (1.1.5-141)10-1709 [interaktyvus].[žiūrėta 2017-03-26]. <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1011294&p_org=&p_fix=y&p_gov=n>.

47 JAKULEVIČIENĖ, L; SINIOVAS, V. *Supra note*, p. 34.

48 Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and nonpartner sexual violence. World Health Organization, 2013, p. 21–30.

ar amžius (išskyrus nepilnamečius – 2 priedas). Vyresnio amžiaus žmonės gali būti priskiriami prie pažeidžiamų asmenų, todėl vien jų amžius, ypač moterų atžvilgiu, gali būti pagrindas taikyti specialias apsaugos priemones (Ispanijos ekspertas). Rekomendacijos neįpareigoja atsižvelgti nei į nukentėjusio, nei į galimai nusikalstamą veiką padariusios asmens kilmės valstybės, gyventojo statuso faktorių, o tai svarbu tais atvejais, kai asmens pilietybė yra kita nei kilmės valstybės ar yra nežinoma, ar asmuo neturi pilietybės. Apskritai, kai kuriose tautinėse bendruomenėse smurtas artimoje aplinkoje tiek smurtautojų, tiek jų aukų suvokiamas kaip įprasta, tradicinė kultūrinė praktika. Pabėgėlių krizė išryškino situaciją, kai asmenys, atvykę iš kitų šalių, tiesiog atsisako gerbti ir laikytis ES valstybės teisės, ypač šeimos gyvenimo srityje. Moterys migrantės turi specialių poreikių dėl nepasitikėjimo policija, deportacijos baimės, kalbos barjero, nepakankamo teisinės sistemos, aukų teisių išmanymo ir pan. (Prancūzijos ekspertas). Migrantų atveju apskritai gali būti sudėtinga nustatyti šeimos ryšius dėl tikrovės neatitinkančios, klaidinančios informacijos apie amžių, šeiminę padėtį, giminystės ryšius pateikimo, siekiant įteisinti savo statusą (Serbijos ekspertas).

Rekomendacijose taip pat nevertinamas faktas, ar asmuo anksčiau yra nukentėjęs nuo nusikalstamų veikų (išskyrus nepilnamečius), ypač nuo to paties įtariamojo, ar jam jau paskirtos apsaugos priemonės. Pakartotinis smurtas artimoje aplinkoje ar paskirtų apsaugos priemonių pažeidimas neabejotinai didina specialios apsaugos poreikį. Tai, ar nukentėjusio asmens gyvenamoji vieta yra didelio nusikalstamumo teritorijoje, smurto artimoje aplinkoje atveju galbūt nėra pats svarbiausias rodiklis, tačiau praktika rodo, kad atsižvelgiant į konkrečią situaciją, būtent kaimynystė ar gyvenamoji vieta pagrindžia apsaugos specifinėmis priemonėmis poreikį (Vokietijos ekspertas). Taip pat svarbu įvertinti ir tam tikrus bendravimo sunkumus, pvz., kalbos mokėjimą. Praktikoje tai aktualu dėl kelių priežasčių: profesionalaus vertėjo paskyrimas gali užtrukti, ypač nepopuliarioms, „egzotiškoms“ kalboms, o dėl to pradinėje proceso stadijoje neužmezgamas tinkamas kontaktas su nukentėjusiu asmeniu (Ispanijos, Vokietijos ekspertai).

Būtent šie minėti faktoriai, neįtraukti į Rekomendacijų 1 ir 2 priedą, dažnai lemia didelį aukų pažeidžiamumą (Direktyvos konstatuojamoji dalis Nr. 57), todėl gali būti labai naudingas šaltinis priimant individualiu požiūriu grįstą sprendimą dėl specifinės apsaugos. Rekomendacijose pateiktas kriterijų sąrašas yra baigtinis, todėl gali būti neįvertintos aplinkybės, kurios, ypač smurto artimoje aplinkoje atvejais, padėtų identifikuoti specialius apsaugos poreikius: ar įtariamasis turi ginklą, priklausomybių, sveikatos sutrikimų, kokia jo kriminalinė istorija, ar jo atžvilgiu jau yra priimti sprendimai dėl tam tikrų įpareigojimų, draudimų, kardomųjų priemonių, ar žinoma jo gyvenamoji vieta (priešingu atveju praktikoje gali būti problematiška informuojant apie jam nustatytus draudimus ar įpareigojimus (Vokietijos ekspertas)), ar jis gyvena kartu su nukentėjusiu asmeniu ar netoliese, ar nukentėjusysis turi vaikų ir pan.

Abejotina, ar procedūros tikslas – atlikti individualų vertinimą, nustatyti asmeninius, specifinius poreikius, gali būti pasiektas, kai Rekomendacijose duomenims įver-

tinti pateikiami tik trys nurodyti vertinimo variantai. Kai kurie iš jų yra tiesiog bendro pobūdžio teiginiai, nieko nesakantys apie konkrečią situaciją: pvz., asocialus gyvenimo būdas (kaip jis pasireiškia, pagal kokius faktus tai buvo nustatyta?), veika, nukreipta į artimuosius (vaikus ar suaugusiuosius, gyvenančius kartu ar atskirai?) ir kt.

Kai kurie autoriai, nors ir pripažindami individualaus vertinimo procedūrą pažangia, pagrįsta viktimologijos teorija, atskleidžiančia aukų poreikius, bet visgi vadina ją per daug ambicinga, nes nepraktiška, neįvykdoma todėl, kad neįmanoma nustatyti visų aspektų atliekant paprastą testą. Dėl papildomų ir laiko sąnaudų reikalaujančių vertinimų gali būti uždelstos įprastos administracinės procedūros, o tai gali lemti neigiamą pareigūnų požiūrį į aukų teises apskritai[49]. Pareigūnai pageidauja patogaus, unifikuoto įrankio, ypač pradinėse proceso stadijose (Vokietijos ekspertas), bet kartu pripažįstama, kad didesnis duomenų rinkinys (šeimos istorija), aplinkybių, apibūdinančių ne tik auką, bet ir smurtautoją, vertinimas leidžia tiksliau nustatyti poreikius, o tai užtikrina efektyvesnę apsaugą (Suomijos, Ispanijos ekspertai). Pareigūno darbo krūvio klausimus galima spręsti modeliuojant pačios procedūros ir jos rezultatus įforminančio dokumento struktūrą, formą, pasinaudojant Direktyvos teikiamomis lankstumo galimybėmis.

Taigi Rekomendacijose pateiktą vertinimo kriterijų sąrašą būtina papildyti, bent jau smurto artimoje aplinkoje atveju. Parenkant vertinimo kriterijus pirmiausiai labai svarbu teisingai suvokti vertinimo procedūros tikslus, apimtį ir akcentus.

2.3. Specialiųjų apsaugos poreikių vertinimas skirtingose baudžiamojo proceso stadijose

Direktyva garantuoja specialių apsaugos poreikių tenkinimą tyrimo ir teismo proceso metu (23 str. 2 d.). Ir nors BPK 36^{2}, 186^{1} str. šiuo požiūriu atitinka Direktyvos nuostatas, visgi Rekomendacijos, sprendžiant iš nurodomų BPK straipsnių, aiškiai skirtos reguliuoti specialių apsaugos priemonių taikymą ikiteisminio tyrimo metu. Ir nors 3 priedo pavadinimas suponuoja, kad jame pateiktos visame baudžiamajame procese, o ne tik atskirose jo stadijose taikomos priemonės, visgi į jį neįtraukta neviešo bylos nagrinėjimo teisme galimybė (Rekomendacijų 2.4.1 p.), o Direktyvoje numatyta teisė teismo procese išvengti nereikalingų klausimų apie aukos asmeninį gyvenimą (23 str. 3c d.) net neįtraukta į specialių apsaugos priemonių sąrašą (Rekomendacijų 2.4 p.). Ir nors tokią situaciją galima būtų paaiškinti Rekomendacijas tvirtinančio generalinio prokuroro kompetencijos ribomis, visgi pačiame akte tai nėra aiškiai apibrėžta. Jei tikslas buvo sureguliuoti tik ikiteisminiame tyrime taikomas apsaugos priemones, tada 3 priedo turinys ne tik neatitinka jo pavadinimo, bet ir Direktyvos nuostatų apimties. Jei tikslas buvo nustatyti visame baudžiamajame

49 GROENHUIJSEN, M. The development of international policy in relation to victims of crime. International Review of Victimology. 2014, 20(1), p. 37. Autorius vartoja *pervargimo nuo aukų* terminą (angl. *victim fatigue*).

procese taikytinas priemones, tada neatitinka BPK nuostatų dėl kai kurių apsaugos priemonių (atstovo dalyvavimo, apklausos tam pritaikytose patalpose, įtariamajam nedalyvaujant, apklausos metu daromo vaizdo ir garso įrašo) taikymo teismo proceso metu: Rekomendacijose jos dauguma atveju nurodytos kaip rekomenduotinos, nors pagal BPK reikalavimus tam tikrais atvejais kai kurios iš jų yra privalomos (BPK 283 str. 3, 6 d., BPK pakeitimais kai kurių priemonių privalomas taikymas dar labiau išplečiamas[50]). Apskritai, dauguma 3 priede pateiktų specialių apsaugos priemonių nurodomos kaip rekomenduotinos. Generalinio prokuroro rekomendacijos prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams yra privalomos[51]. Bet kai dauguma pačių tokio teisės akto nuostatų yra rekomendacinio pobūdžio, o priemonių taikymas susiejamas su pareigūno diskrecija, kyla pagrįstų abejonių dėl Direktyvos nuostatų perkėlimo tinkamumo[52]: Direktyva įpareigoja, kad valstybės narės užtikrintų, jog specialių apsaugos poreikių turinčios aukos galėtų pasinaudoti numatytomis priemonėmis, išskyrus išvardintus išimtinius atvejus (23 str. 1 d.), o kai aukos yra vaikai, apskritai laikomasi prielaidos, kad jiems reikalinga speciali apsauga (22 str. 4 d.). Pagal ESTT praktiką, direktyvų nuostatoms nacionalinėje teisėje turi būti suteikiamas privalomas pobūdis[53]. Beje, rekomendacijų pateikimas 3 priede nenuosekliai vartojant reikiamybės ir neveikiamojo dalyvio formas yra neaiškus: tai ne tik keičia žodžio prasmę, bet ir pareigos apimtį (rekomenduotina – ta, kurią reikia rekomenduoti, rekomenduojama – ta, kurią rekomenduoja įsakymo davėjas).

Specialių apsaugos priemonių taikymas teismo procese galimas remiantis suformuota teismų praktika dėl neviešo bylų nagrinėjimo, nukentėjusiojo apklausos tam pritaikytose patalpose, įtariamajam nedalyvaujant, techninių priemonių naudojimo, įrodymų sąsajumo ir kt. Visgi pateiktų argumentų pagrindu galima spręsti, kad yra poreikis Rekomendacijas patikslinti, atsižvelgiant į skirtingas baudžiamojo proceso stadijas.

2.4. Ypatingas dėmesys smurto artimoje aplinkoje aukoms

Pagal Direktyvą, specialios apsaugos priemonės turi būti užtikrintos visoms specialių apsaugos poreikių turinčioms aukoms (23 str. 1 d.). Tačiau kai kurios asmenų grupės laikomos ypač pažeidžiamomis. ES teisės aktų, Lietuvos BPK normų, EŽTT ir ESTT praktikos, mokslinės literatūros analizė leidžia daryti išvadą, kad vaikai *a*

50 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR. 2017-03-20, Nr. 4612 (įsigalios 2018-07-01). 5 str.

51 Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. Valstybės žinios. 1994, Nr. 81-1514; 2003, Nr. 42-1919. 16 str. 2 d.

52 VAIGĖ, L. Violence Against Women Under International Law: Filling the Gaps at International, Regional and National Levels. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: MRU, 2016, p. 246.

53 Judgement of 25 May 1982, *Commission v. Netherlands*, 96/81, EU:C:1982:192, §12.

priori yra pažeidžiamos aukos, taip pat pripažįstamas ir ypač didelis smurto artimoje aplinkoje aukų pažeidžiamumas[54]. Ypatingą dėmesį skirti artimųjų smurto aukoms, atliekant jų asmeninį įvertinimą, įpareigoja ir Direktyva (22 str. 3 d.). Rekomendacijose nustatyta poreikių vertinimo tvarka specialių nuostatų šių veikų atveju nenumato, išskyrus tai, kad jos vertinamos aukštesniu rizikos balu nei kitos nusikalstamos veikos (1 priedas, nepilnamečių atveju ši aplinkybė visai nevertinama (2 priedas)) ir tam tikros apsaugos priemonės nurodomos kaip rekomenduotinos, kai priemonių taikymo galimybė kitų veikų atveju iš viso nepaminėta.

Abejotina, ar tokią tvarką galima laikyti atitinkančia ypatingo dėmesio standartą. Direktyvoje konstatuojama, kad paprastai smurto artimoje aplinkoje aukos yra labai pažeidžiamos, jiems dažnai reikia specialios paramos ir apsaugos dėl didelės antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto rizikos, todėl reikėtų daryti įprastinę prielaidą, kad joms reikalingos specialios apsaugos priemonės (22 str. 3, 4 d., konstatuojamoji dalis Nr. 17, 57). Taigi *ad hoc* pagrindu pripažįstamas šių aukų pažeidžiamumas ir specialios apsaugos priemonių poreikis. Specializuotos pagalbos centrų darbuotojai palaiko poziciją, kad kiekvienas smurto artimoje aplinkoje atvejis turėtų būti vertinamas kaip labai aukštos rizikos aukos sveikatai ir gyvybei įvykis[55]. Remiantis šiais argumentais, galima daryti išvadą, kad vertinimo procedūroje šių aukų atžvilgiu pirmasis etapas (apsaugos poreikių egzistavimo nustatymas) netikslingas ir pakanka individualaus vertinimo būdu parinkti adekvačias, identifikuotus asmeninius poreikius atitinkančias specialias apsaugos priemones. Trumpesnė procedūra yra palankesnė aukai ir leidžia efektyviau organizuoti pareigūnų veiklą. Tokiais pačiais argumentais gali būti grindžiamas ir skirtingo lygio vertinimo poreikis: vienų nusikalstamų veikų atveju pakaktų pagrindinio duomenų rinkinio, kitų, pavojingesnių, įvykdytų prieš itin pažeidžiamus asmenis – būtina detalesnė, specifinė informacija.

Tais atvejais, kai specialių poreikių egzistavimas nenustatomas, netikslingas antrasis procedūros etapas (konkrečių specialių apsaugos priemonių parinkimas). Pažeidžiamumo kategorizavimas gali būti visos procedūros efektyvumo didinimo priemonė[56]. Tam tikrą procedūros lankstumą, skirtingą vertinimo mastą, atsižvelgiant į nusikaltimo sunkumą, patirtos žalos dydį, leidžia ir Direktyva (22 str. 5 d.), tačiau Rekomendacijose tokia galimybe nepasinaudota: visais atvejais numatyta atlikti tą pačią procedūrą, pildyti tokią pačią pažymą, vertinti visus kriterijus. Net nenumatyta galimybė įvertinti kitas nei vertinimo pažymoje išvardintas aplinkybes, kurios

54 AŽUBALYTĖ, R; ZAJANČKAUSKIENĖ, J. *Supra note*, p. 159–160, 163.

55 DIRMOTAITĖ, E.; VASILIAUSKAITĖ, Z.; VASILIAUSKIENĖ, L. H.. Metodinės rekomendacijos specializuotos pagalbos centrų darbuotojams, savanoriams bei apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą įgyvendinančių institucijų darbuotojams ir specialistams. Vilnius, 2016, p. 59.

56 Protecting Victims' Rights in the EU: the theory and practice of diversity of treatment during the criminal trial.Comparative Report and Policy Recommendations. *Supra note*, p. 129–131.

gali paaiškėti atliekant vertinimo procedūrą, ar pateikti kitokį aplinkybių vertinimą, nei numato Rekomendacijos. Tokia tvarka gali sukelti situaciją, kai užtikrinant vieną nukentėjusiųjų teisę – individualių apsaugos poreikių identifikavimą – gali būti pažeidžiamos kitos Direktyvos garantijos: pvz.: procedūrų trukmė, kuo mažiau apklausų, teisė išvengti su nusikalstama veika nesusijusių nereikalingų klausimų apie aukos asmeninį gyvenimą ir kt. (20 b str., 23 str. 3 c d.). Todėl svarstytina galimybė diferencijuoti vertinimo procedūrą, nustatant pažeidžiamumo kategorijas, skaidant į etapus, aiškiai įvardijant veiksmų, atliekamų skirtinguose etapuose, tikslus, numatant atvejus, kada būtini abu etapai, o kada pakanka kažkurio vieno iš jų.

2.5. Specialiosios vaikų apsaugos priemonės

Vaikams, kaip itin pažeidžiamoms aukoms, remiantis prielaida dėl jų specialios apsaugos poreikio, Direktyva reikalauja užtikrinti dar ir papildomas priemones – vaiko apklausų įrašymą vaizdo ir garso priemonėmis tyrimo metu ir jų naudojimą kaip įrodymų, specialaus vaiko atstovo skyrimą (jei tėvų pareigų turėtojams neleidžiama atstovauti dėl interesų konflikto arba vaikas yra nelydimas ar atskirtas nuo šeimos) ir asmenines teisines konsultacijas (jei kyla ar gali kilti interesų konfliktų su tėvų pareigų turėtojais) (24 str. 1 d. b, c p.).

Kaip jau buvo minėta, smurto prieš vaiką šeimoje atveju, proceso dalyvių interesų priešprieša yra gana dažna situacija. Rekomendacijose paskutinės dvi iš paminėtų priemonių į specialių priemonių sąrašą neįtrauktos, nors formuluotė leidžia daryti išvadą, kad sudaromas baigtinis sąrašas (2.4 p.). Kaip vaiko interesus baudžiamajame procese atstovaujantis asmuo tam tikrais atvejais veikia prokuroras, pvz., gindamas visuomeninį ar asmens, dėl svarbių priežasčių negalinčio ginti savo teisių, interesą (BPK 167 str. 2 d.). Vaiko teisių kontrolieriui jo statusą reglamentuojantys teisės aktai nenustato įgaliojimų baudžiamajame procese[57]. BPK, saugant nepilnamečio nukentėjusiojo interesus, numato vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo privalomą dalyvavimą procese, bet tik tam tikruose procesiniuose veiksmuose (apklausose (BPK 186 str. 4, 5 d., 188 str. 5 d., 272 str. 4 d., 283 str. 2, 3 d., 280 str.1, 3 d.), taikant tam tikras procesines priemones (BPK 44 str. 11 d.)). Praktikoje kyla problemų dėl vaiko teisių apsaugos specialistų įgaliojimų apimties. Pirmiausia ydinga tai, kad jų dalyvavimas tam tikruose proceso veiksmuose nurodomas kaip alternatyva psichologo dalyvavimui, o funkcijos – tapačios (pvz., BPK 186 str. 5 d. – padeda apklausti nepilnametį), nors pagal jų išsilavinimą, turimas kompetencijas, akivaizdu, kad jie dalyvauja skirtingais tikslais. Todėl pritartina siūlymui, kad jų kompetencijos būtų aiškiai atskirtos[58] (BPK pakeitimais detalizuotos šių asmenų funkcijos: psichologas padeda apklausti nepilnametį, o vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas stebi, ar nepažei-

57 Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas. Valstybės žinios. 2000, Nr. 50-1432.

58 KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ, E. *Supra note*, p. 63.

džiamos vaiko teisės[59]). Kadangi praktiškai tam tikruose baudžiamojo proceso veiksmuose, įskaitant ir atstovavimą pagal įstatymą, dalyvauja savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojai[60], jiems galėtų būti pavesta veikti ir Direktyvoje nurodytais atvejais. Galimybė būtent šiems asmenims tapti vaiko atstovu pagal įstatymą, remiantis BPK 53 str. 3 d., numatyta ir rekomendacijoje dėl vaiko teisių apsaugos skyrių procesinės padėties ir funkcijų baudžiamajame procese[61]. Visgi tokios vaiko teisių apsaugos skyrių funkcijos vertinamos nevienareikšmiai: abejojama dėl tinkamumo (siūloma skirti globą ar naują globėją), nepakankamos kompetencijos, diskutuojama dėl atstovavimo termino (laikinai ar nuolat)[62]. Bet kokiu atveju, kompetencijos trūkumas negali lemti sprendimo, kad vaiko teisių apsaugos skyriai iš esmės negali vykdyti atstovo pareigų ar kad gali tai daryti tik ribotai. Šiems specialistams keliami aukšti kvalifikacijos standartai, jie privalo nuolat tobulėti, iš jų reikalaujama aktyvaus indėlio ginant geriausius vaiko interesus, jų funkcijos turi apimti platų konkrečios situacijos kontekstą ir būti individualizuotos.

Skyriaus vadovas, paskirdamas užduotis darbuotojams, privalo įvertinti minėtus aspektus, darbuotojų specializacijos galimybę[63]. Jei vaiko teisių apsaugos skyriai gali būti tinkami laikini atstovai, vadinasi, yra galimybė būti ir nuolatiniais – laikinam atstovavimui keliami ne žemesni kokybės reikalavimai. Juo labiau, kad įstatyminiam atstovui kyla kitokio pobūdžio pareigos nei įgaliotam atstovui: dalyvauti procese ir ginti atstovaujamojo interesus (BPK 53 str. 1 d.), padėti pasinaudoti jo procesinėmis teisėmis[64], o teisinė pagalba yra įgaliotojo atstovo funkcija (BPK 55 str. 1 d.). Apskritai vaikų teisių apsaugos skyrių praktikos įvertinimo rezultatai rodo, kad jų dalyvavimo baudžiamajame procese reglamentavimas nepakankamas, jų procesinė padėtis nea-

59 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186, 188, 272, 280 ir 283 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR. 2017-03-20, Nr. 4612 (įsigalios 2018-07-01).

60 Bendrieji vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002-12-17 nutarimu Nr. 1983. Valstybės žinios. 2002, Nr. 120-5414; TAR. 2017-01-23, Nr. 01281. 7.13, 12.4 p.

61 Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rekomendacija dėl miestų (rajonų) savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių procesinės padėties ir funkcijų baudžiamajame procese. 2016-05-27, Nr. 6-284. III skyrius.

62 TARVYDIENĖ, O. Vaiko teisių apsaugos specialisto vaidmuo baudžiamajame procese. In BEDORF, A. *et al*. Vaikai teisiniame procese: situacijos apžvalga ir rekomendacijos specialistams. Vilnius: Paramos vaikams centras, 2013, p. 45–50. KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ, E. *Supra note*, p. 18.

63 Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rekomendacija dėl miestų (rajonų) savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių procesinės padėties ir funkcijų baudžiamajame procese. *Supra note,* p. 8, 9.

64 Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rekomendacija dėl miestų (rajonų) savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos skyrių procesinės padėties ir funkcijų baudžiamajame procese. *Supra note,* p. 38

pibrėžta (svarstoma, ar jie yra atstovai pagal įstatymą (BPK 53 str. 2 d.)[65], abejojama dėl jų kaip specialistų statuso[66]), funkcijos neaiškios, dėl to jų atstovavimas vaikui – tik formalus, todėl aiškaus teisinio reglamentavimo poreikis yra akivaizdus[67].

Šiuo tikslu minėtoje rekomendacijoje dėl vaiko teisių apsaugos skyrių procesinės padėties ir funkcijų baudžiamajame procese detalizuojamos funkcijos dalyvaujant apklausose, atliekant procesines prievartos priemones, teikiant informaciją, paskyrus vaiko atstovu pagal įstatymą. Visgi aiškūs institucijų dalyvavimo procese tikslai ir pagrindai turi būti įtvirtinti ir BPK. Su juo bei tarpusavyje turi būti suderinti ir vaiko teisių apsaugą reglamentuojantys teisės aktai. Nors privalomas vaiko teisių apsaugos atstovo dalyvavimas visose nepilnamečių bylose ir visose baudžiamojo proceso stadijose diskutuotinas[68], Direktyvoje nurodytais atvejais jis turėtų būti užtikrintas.

Atkreiptinas dėmesys, kad papildomos vaikams taikomos specialios apsaugos priemonės jau turėjo būti perkeltos į nacionalinę teisę pagal direktyvą dėl prekybos žmonėmis[69].

2.6. Nukentėjusiųjų šeimos narių apsauga

Tyrimai rodo, kad viktimizacijos pasekmes jaučia ne tik tiesioginės aukos, bet ir jų šeimos nariai, artimieji. Jų parama, pagalba paprastai yra efektyvi, ypač kai nukentėjusieji yra vaikai. Tačiau dėl trumpalaikių ar ilgalaikių psichologinių pasekmių šeimos nariai negali suteikti emocinio ar praktinio palaikymo. Daugialypis, holistinis požiūris į šeimą yra svarbus tiesioginių aukų paramos šaltinis[70]. Direktyva įpareigoja užtikrinti, kad teise į apsaugą nuo antrinės ar pakartotinės viktimizacijos, bauginimo ir keršto, galėtų pasinaudoti ne tik aukos, bet ir jų šeimos nariai: kontakto su įtariamuoju / kaltinamuoju išvengimas per apklausas ar liudijant, asmens orumo ir fizinė apsauga, atvaizdo konfidencialumas (18, 19, 21 str.). Pagal Direktyvą, šeimos nariais laikomi aukos sutuoktinis, nuolat ir nepertraukiamai su auka gyvenantis bei vedantis bendrą namų ūkį ir su ja susietas artimais įsipareigojančiais ryšiais asmuo, aukos tiesiosios linijos giminaičiai, broliai ir seserys bei išlaikytiniai (1 str. b p.)[71].

---

65 Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga: valstybinio audito ataskaita. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė. Vilnius, 2012-12-31, Nr. VA-P-10-3-21, p. 20.

66 KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ, E. *Supra note*, p. 62.

67 Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga: valstybinio audito ataskaita. *Supra note*, p. 19.

68 KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ, E. *Supra note*, p. 66; Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga: valstybinio audito ataskaita. *Supra note*, p. 21.

69 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti pamatinį sprendimą 2002/629/TVR. *Supra note*, 15, 16 str.

70 FULLER, G. Non-offending parents as secondary victims of child sexual assault. Trends & issues in crime and criminal justice. March 2016, 500, p. 6.

71 Direktyvoje ir BPK pateikiamų šeimos nario, aukos ir nukentėjusiojo definicijų santykis taip pat kelia klausimų, bet dėl darbo apimties jis plačiau neanalizuojamas.

Asmens, kurio mirtis tiesiogiai susijusi su nusikalstama veika, šeimos nariai, dėl to patyrę žalos, patenka į aukos sampratos rėmus (1 str. a)ii) papunktis). Nukentėjusiojo šeimos narių interesų apsauga BPK iš dalies ir tik esant nustatytiems pagrindams gali būti sprendžiama dalinio ar visiško anonimiškumo institutu, bet šiuo atveju, jei šeimos nariai neturi liudytojo statuso, apsaugos priemonės taikomos tik pačiam nukentėjusiajam (BPK 199, 199[1] str.). Specialiuoju įstatymu reglamentuojamos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės gali būti taikomos ir nukentėjusiųjų tėvams (įtėviams), vaikams (įvaikiams), broliams, seserims, seneliams, vaikaičiams, sutuoktiniams, sugyventiniams[72]. Bet kokiu atveju pagrindai taikyti minėtuose įstatymuose numatytas apsaugos priemones yra siejami su įvykdytos nusikalstamos veikos sunkumu (dažniausios nusikalstamos veikos artimoje aplinkoje pagal BPK 140 str.[73] neatitinka šio kriterijaus), galimų veikų realiu pavojingumu ir asmenų indėlio baudžiamajam procesui reikšmingumu. Šeimos narių apsaugos poreikių vertinimas Rekomendacijose nenumatytas. Todėl galima teigti, kad nukentėjusiųjų nuo smurto artimoje aplinkoje šeimos narių apsauga nuo viktimizacijos, bauginimo ir keršto yra labai ribota.

2.7. Aktyvus aukos dalyvavimas apsaugos poreikių vertinimo procedūroje

Dar vienas reikalavimas, kurį Direktyva kelia asmeninio vertinimo procedūrai yra tas, kad ji turi vykti aktyviai dalyvaujant aukai, atsižvelgiant į jos nuomonę, įskaitant norą nesinaudoti specialia apsauga (22 str. 6 d.). Bet Rekomendacijose nukentėjusiojo pageidavimai nėra įtraukti kaip vertinamasis kriterijus (1, 2 priedas). Ir tai yra dar viena priežastis, kodėl procedūra praranda individualaus, asmeninio vertinimo aspektą, kurio reikalauja Direktyva. Dėl smurto artimoje aplinkoje specifikos, į kurią privalu atsižvelgti, aukos neretai bijo ar gėdijasi pasakoti apie tikrąją savo padėtį (Rumunijos, Suomijos ekspertai), pačios nesilaiko apsaugos priemonių sąlygų ar nepraneša, kad jų nesilaiko smurtautojas (Vokietijos ekspertas), atsisako skundo (Vokietijos, Prancūzijos, Ispanijos[74] ekspertai), atsisako duoti parodymus (Vokietijos ekspertas) ar juos keičia (Suomijos ekspertas), ne tik pati auka dažnai nėra linkusi bendradarbiauti, bet ir kaimynai ar pažįstamieji nenoriai liudija dėl asmeninių santykių su abejomis smurtinio incidento pusėmis (Ispanijos ekspertas). Aukos nuomonė, dvejonės, baimė yra tie veiksniai, kurie padeda nuspręsti dėl apsaugos poreikio ir parinkti tinkamo pobūdžio priemonę, bet nepanaikina institucijų teisės veikti savo

72 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso bei kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas. Valstybės žinios. 1996, Nr. 20-520; 2008, Nr. 63-2380. 4 str. 1, 4 p., 5, 7 str.

73 BOJARINAS, A. Statistika ir tendencijos [interaktyvus] [žiūrėta 2016-02-08]. <https://www.policija.lt/index.php?id=37004>.

74 Ispanijoje atlikto tyrimo duomenimis, skundo atsisako 20,9 proc. nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusių asmenų.

nuožiūra (Direktyvos konstatuojamoji dalis Nr. 58). Geroji praktika rodo, kad pati vertinimo procedūra, siekiant atitikti nukentėjusiojo poreikius ir Direktyvos tikslus, turi vykti laikantis tam tikrų taisyklių: gavus nukentėjusiojo sutikimą, pokalbio, o ne klausinėjimo forma, saugioje aplinkoje[75], užtikrinant Direktyvoje įtvirtintas teises.

2.8. Galimybė neatlikti specialiųjų apsaugos poreikių vertinimo Rekomendacijose nustatyta tvarka

Rekomendacijos numato galimybę specialių apsaugos poreikių vertinimo jose nurodyta tvarka neatlikti, jei nukentėjusiųjų poreikiai buvo nustatyti kitais būdais – remiantis specialisto pažyma ar išvada, pakartotinės rizikos vertinimo išvada (7 p.). Toks reguliavimas paaiškinamas efektyvumo, profesionalumo, pareigūnų darbo laiko sąnaudų argumentais, tačiau nekonkretizuota, kokių specialistų išvados gali būti pagrindas ir duomenų šaltinis priimant sprendimus dėl apsaugos poreikio egzistavimo, todėl kyla klausimas, ar tokie vertinimai atitiks jų tikslą, Direktyvoje keliamus atlikimo terminų, procedūrinius ir turinio reikalavimus (22 str.), nes tam tikros specialistų išvados privalo būti duodamos laikantis specialiojo reguliavimo. Pateikiant mediciniņę ar psichologinę išvadą, nebus įvertinti visi privalomi kriterijai, įprastinės prielaidos, nebus pateikiamas teisinis vertinimas ir kt.[76] Abejotina, ar vertinant pakartotinę riziką, bus užtikrintas aktyvus aukos dalyvavimas, jos nuožiūros reikšmingumas ir kiti svarbūs aspektai, nes šios procedūros tikslas, tiriamasis subjektas ir objektas yra visiškai kitokie, įprastai ji atliekama bausmės vykdymo stadijoje ar atidedant bausmės vykdymą[77]. Direktyva leidžia vertinimo procedūrų lankstumą, bet jos turi būti aiškiai tikslingos ir remtis bendraisiais vertinimo kriterijais[78].

Atkreiptinas dėmesys, kad Direktyva reikalauja vertinti ne riziką, o individualų atvejį, specialiuosius apsaugos poreikius, kylančius dėl pažeidžiamumo. Kai kurie specializuotą pagalbą nukentėjusiems asmenims teikiantys specialistai griežtai nerekomenduoja klausimynų pildymu pagrįsto privalomo rizikos vertinimo smurto artimoje aplinkoje atvejais dėl jo neefektyvumo ir netikslingumo: galimo neetiškumo

75 EVVI (Evaluation of Victims) [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2017-02-05], p. 17, 19. <http://www.justice.gouv.fr/publication/evvi_guide_en.pdf>.

76 Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 112-4969. 3 str. 1 d.

77 Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas. Valstybės žinios. 2012, Nr. 4-108. 2 str. 4 d., 10 str.; Nusikalstamo elgesio rizikos vertinimo metodikų ir elgesio pataisos programų aprobavimo Lietuvos bausmių vykdymo sistemoje tvarkos aprašas, patvirtintas Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2012-06-25 įsakymu Nr. V-211. Valstybės žinios. 2012, Nr. 72-3770. 2–4 p.

78 Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. *Supra note*, p. 45.

aukos atžvilgiu (dėl psichologinės būklės, galimos antrinės viktimizacijos), nepagrįsto pareigūno darbo apsunkinimo, nes apsauga turi būti teikiama kiekvienam pagal jo įvardytus asmeninius poreikius, o ne trečiųjų asmenų atliekamą rizikos vertinimą[79].

Atkreiptinas dėmesys, kad Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas numato dar vieną privalomą vertinimą: kai nepakanka duomenų nedelsiant pradėti ikiteisminį tyrimą ir būtina patikslinti įvykio aplinkybes, policijos pareigūnas ne vėliau kaip per 24 valandas nuo pranešimo gavimo atlieka smurto artimoje aplinkoje rizikos veiksnių vertinimą. Rizikos nustatymas arba rašytinis smurtą patyrusio asmens prašymas yra pagrindas nedelsiant kreiptis į apylinkės teismą dėl laikinųjų smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo. Smurto artimoje aplinkoje rizikos veiksnių vertinimo kriterijus nustatyti pavesta Lietuvos Respublikos Vyriausybei arba jos įgaliotai institucijai[80]. Kol kas tai nėra padaryta.

Direktyva leidžia valstybėms savo nuožiūra paskirti individualų vertinimą atliekančią instituciją ar organizaciją, atitinkančią profesionalumo reikalavimus, kuria gali būti tiek teisėsaugos, teisminė institucija, tiek aukų paramos ar kita organizacija[81]. Lietuvos praktikoje asmenų, nukentėjusių nuo smurto šeimoje, apsaugos poreikius įvertina bei siūlymus dėl atitinkamų laikinųjų apsaugos priemonių teikia ir specializuotos pagalbos centrai, rengdami pažymas. Nors tiesioginis tokių pažymų tikslas – pateikti informaciją apie žinomus smurto artimoje aplinkoje faktus[82], minėtų centrų darbuotojai, turėdami specialų pasirengimą ir patirties, vadovaudamiesi aukai palankia pasaulėžiūra, sukurdami jai pasitikėjimo atmosferą ir saugią erdvę, geba atpažinti ir apsaugos poreikius[83].

Panašios praktikos pavyzdžių esama ir kitose valstybėse, pvz., Serbijoje socialinės gerovės tarnyba turi gana plačius įgaliojimus: nepriklausomai nuo teisėsaugos institucijų veiksmų atlikti įvykio tyrimą, individualiai įvertinti apsaugos poreikius, inicijuoti baudžiamąjį procesą, rekomenduoti taikyti apsaugos priemones, dar platesni įgaliojimai – smurto prieš nepilnametį atveju (pvz., atlikti tyrimą, net jei tėvai nesutinka teikti kaltinimų) (Serbijos ekspertas). Todėl svarstytina galimybė pasinaudoti ir specializuotų pagalbos centrų įdirbiu.

---

79 DIRMOTAITĖ, E.; VASILIAUSKAITĖ, Z.; VASILIAUSKIENĖ, L. H. *Supra note*, p. 59.

80 Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. Valstybės žinios, 2011, Nr. 72-3475. 5 str. 2 d.

81 Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. *Supra note*, 72 p.

82 Specializuotos pagalbos centrų veiklos aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012-05-17 įsakymu Nr. A1-227. Valstybės žinios. 2012, Nr. 54-2676; TAR. 2015-12-15, Nr. 2015-19811. 7.6 p.

83 DIRMOTAITĖ, E.; VASILIAUSKAITĖ, Z.; ir VASILIAUSKIENĖ, L. H. *Supra note*, p. 33, 109, 111.

Keletą kartų skirtingais tikslais ir nevienoda tvarka atliekamos procedūros, vertinant tas pačias faktines aplinkybes, neabejotinai neatlaiko kritikos dėl neatitikimo nukentėjusių asmenų interesams, pareigūnų darbo krūvio ir turimos kompetencijos. Tačiau laikantis įprastinės prielaidos, kad smurto artimoje aplinkoje aukos yra itin pažeidžiamos ir joms reikalinga speciali apsauga (Direktyvos konstatuojamoji dalis Nr. 57), vertinimo procedūrą fokusuojant į asmeninių, specifinių poreikių kiekvienu konkrečiu atveju nustatymą ir adekvačių apsaugos priemonių parinkimą, šie trūkumai gali būti pašalinti. Nors galimybė vertinti specialiuosius poreikius pasirenkant efektyviausią būdą vertintina teigiamai, tačiau ji turi būti pakankamai detalizuota, kad būtų galima daryti išvadas dėl jos atitikimo Direktyvos standartams.

2.9. Pareigūnų, dirbančių su nukentėjusiaisiais, profesionalumas

Direktyva kelia reikalavimą, kad su nukentėjusiaisiais dirbantys institucijų, įstaigų ir organizacijų pareigūnai, tarnautojai ir darbuotojai, ypač policijos ir teismo, būtų tinkamai parengti būtent šioje srityje. Mokymais specialistai turėtų būti įgalinami atpažinti aukas, suprasti jų poreikius ir elgtis profesionaliai (25 str.). Tai garantuoja didesnį visuomenės pasitikėjimą baudžiamojo teisingumo sistema ir yra esminis veiksnys, paverčiant nukentėjusiųjų teises realiomis, efektyviomis[84]. Praktika rodo, kad ypač didelio profesionalumo reikalauja atvejai, kai nuo smurto šeimoje nukenčia vaikai (Prancūzijos ekspertas). Rekomendacijos šių klausimų nereguliuoja, todėl tikslinga bent jau organizaciniu lygmeniu užtikrinti, kad ir vertinimo procedūrą atliekantys pareigūnai turėtų atitinkamas kompetencijas.

Su profesionalumo reikalavimu ypač susijusi viena iš specialių apsaugos priemonių, taikytinų ikiteisminio tyrimo metu – apklausa, vykdoma atitinkamai parengtų specialistų arba jiems dalyvaujant (Direktyvos 23 str. 2b d.). Rekomendacijose numatytas netgi aukštesnis šios priemonės lygis – besispecializuojančio pareigūno apklausa (16.4 p.). Tačiau tokia interesų apsauga rekomenduotina tik nurodytų rūšių ir kategorijų nusikalstamų veikų atžvilgiu, įskaitant smurtą artimoje aplinkoje ir kai nukentėjusieji yra vaikai. Rekomendacijos nenurodo specializacijos srities. Apylinkių prokuratūrų specializacija smurto artimoje aplinkoje bylose pagal BK 135 – 140 str., 145 str. formalizuota visai neseniai[85]. Pagal generalinio prokuroro rekomendacijas, nepilnamečių apklausas atliekantis ikiteisminio tyrimo tyrėjas ar prokuroras turėtų

84 Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. *Supra note*, p. 48.

85 Rekomendacijos dėl prokurorų specializacijos baudžiamajame procese, ikiteisminių tyrimų, teisme nagrinėjamų baudžiamųjų bylų ir skundų paskirstymo prokurorams, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012-10-30 įsakymu Nr. I-318. Valstybės žinios. 2012, Nr. 128-6455. 7.6 p., 1 priedo 7.7 p.

specializuotis nepilnamečių justicijoje, o dalyvaujantis psichologas – turėti specialių žinių ir įgūdžių dirbti su nepilnamečiais[86]. Teismuose specializacija gali būti nustatyta nepilnamečių, šeimos bylose[87]. Ikiteisminio tyrimo pareigūnų specializacija egzistuoja ir neformaliai[88]. Specializavimasis tikslingas ir psichologams, dalyvaujantiems baudžiamajame procese, nes be specialiųjų žinių, būtinas ir tam tikras teisės išmanymo lygis, leidžiantis tinkamai suvokti funkcijas, integruoti turimas žinias[89].

Kaip matyti, skirtingais teisės aktais ir skirtingiems specialistams apibrėžiama nevienodos apimties specializacijos sritis. Todėl bent jau administracinėmis priemonėmis turi būti užtikrintas specialistų pasirengimas dirbti su nukentėjusiaisiais.

Išvados:

1. Individualus nuo nusikaltimų nukentėjusių asmenų apsaugos poreikių vertinimas ir specialių apsaugos priemonių taikymas laikytinas viena reikšmingiausių Direktyvos nuostatų, inkorporuojančių esminį jos tikslą ir požiūrį į nukentėjusiojo interesus. Joje suformuluoti reikalavimai turėjo būti perkelti ir į Lietuvos teisės sistemą.
   1.1. Nacionalinėje teisėje ši procedūra numatyta BPK, generalinio prokuroro Rekomendacijomis nustatant apsaugos poreikių vertinimo tvarką. Tokia reguliavimo struktūra formos požiūriu iš esmės atitinka Direktyvos perkėlimo techniką.
   1.2. Tyrimo metu vertinant BPK ir Rekomendacijų turinio dermę, nustatyta, kad dalis Rekomendacijų nuostatų riboja galimybes pasinaudoti BPK numatytomis nukentėjusiųjų teisėmis ir garantijomis. Taip pat esama nuostatų, kurios išplečia BPK normų turinį arba yra rekomendacinio pobūdžio, kai BPK, esant nustatytiems pagrindams, įtvirtintas privalomas apsaugos priemonių nukentėjusiesiems taikymas. Todėl darytina išvada, kad toks reguliavimas ne visiškai atitinka konstitucinio teisėtumo reikalavimus formos ir turinio atžvilgiais. Todėl siūloma Rekomendacijų normas dėl specialiųjų apsaugos priemonių taikymo pagrindų ir sąlygų (2.4, 16 p., 3 priedas), vertinamųjų subjektų (2.3 p.), taip pat vartojamas sąvokas (2.4, 12 p., 1 priedas) suderinti su BPK įtvirtintu reguliavimu (BPK 36^2 str., 55 str. 4 d., 186 str. 1, 3 d., 186^1 str. ir kt.). Siekiant, kad nukentėjusiųjų apsaugos priemonių taikymo regu-

86 Rekomendacijos dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009-09-16 įsakymu Nr. I-126. *Supra note,* 14, 17 p.

87 Teisėjų specializacijos tam tikrų kategorijų byloms nagrinėti nustatymo tvarkos aprašas, patvirtintas Teisėjų tarybos 2008-11-13 nutarimu Nr. 13P-202-(7.1.2). 7.2 p.

88 KAVOLIŪNAITĖ – RAGAUSKIENĖ, E. *Supra note*, p. 59.

89 GRIGUTYTĖ, N. Psichologo dalyvavimas teisiniame procese Lietuvoje: iššūkiai ir galimybės. Teisės problemos. 2011, (73), p. 15–16.

liavimas atitiktų teisėkūros aiškumo, sistemiškumo principus, tikslinga *specialių apsaugos priemonių* sąvoką įtvirtinti BPK.

2. Atlikta lyginamoji analizė leidžia daryti išvadą, kad nacionalinis nukentėjusiųjų specialiųjų apsaugos poreikių vertinimo procedūros reguliavimas ne visiškai atitinka Direktyvos standartus ir yra nepakankamas, todėl jos vykdymas gali būti netinkamas ar formalus, taigi ir neužtikrinantis tinkamos smurto artimoje aplinkoje aukų apsaugos. Nustatytus reguliavimo netikslumus ir spragas būtina spręsti keičiant ar pildant BPK ir Rekomendacijas.
   2.1. Rekomendacijose apsaugos priemonių taikymo susiejimas su grėsmės aukai lygiu riboja specialios apsaugos galimybes, nes Direktyvoje numatytas specialių apsaugos priemonių pagrindas yra specialių apsaugos poreikių egzistavimas.
   2.2. Dauguma apsaugos priemonių, numatytų Rekomendacijose, yra rekomendacinio pobūdžio, jų taikymas siejamas su pareigūno diskrecija, nors Direktyvoje įtvirtintas reikalavimas užtikrinti nurodytų apsaugos priemonių taikymą. Todėl būtina šioms Rekomendacijų nuostatoms suteikti privalomąjį pobūdį.
   2.3. Nustatant nukentėjusiųjų apsaugos poreikius, kai kurios Direktyvoje nurodytos vertintinos aplinkybės, ypač reikšmingos smurto artimoje aplinkoje atveju, Rekomendacijose neįtrauktos į vertinimo kriterijų sąrašą (pvz.: nukentėjusiojo lytis, amžius, kilmės valstybė, gyventojo statusas, bendravimo sunkumai, smurto pakartotinumas). Šio sąrašo papildymas Direktyvoje numatytais ir kitais reikšmingais kriterijais (pvz.: ar įtariamasis turi ginklą, priklausomybių, sveikatos sutrikimų, kokia jo kriminalinė istorija, ar jo atžvilgiu jau yra priimti sprendimai dėl tam tikrų įpareigojimų, draudimų, kardomųjų priemonių, ar žinoma jo gyvenamoji vieta ir kt.) leistų pasiekti Direktyvos tikslą ir nustatyti individualius apsaugos poreikius.
   2.4. Į specialiųjų priemonių sąrašą turėtų būti įtrauktos tokios specialios vaikų apsaugos priemonės kaip specialaus atstovo skyrimas, asmeninės teisinės konsultacijos, kartu atitinkamai papildant BPK.
   2.5. Rekomendacijose įtvirtinta galimybė specialiuosius apsaugos poreikius nustatyti ir kitais būdais nei Rekomendacijose nustatyta tvarka nėra pakankamai aiški, todėl siūlytina ją detalizuoti nustatant kompetentingus subjektus, tokios procedūros pagrindus ir tvarką, atitinkančią Direktyvos standartus bei BPK nuostatas.
   2.6. Rekomendacijomis nustatyta specialių apsaugos poreikių vertinimo tvarka neužtikrina Direktyvoje numatyto ypatingo dėmesio smurto artimoje aplinkoje aukoms, jų aktyvaus dalyvavimo procedūroje. Taip pat nėra išnaudotos procedūros lankstumo galimybės. Galimas reguliavimo ir taikymo problemas rekomenduojama spręsti minėtas nuos-

tatas atitinkamai suderinant su Direktyvos reikalavimais, jas papildant: nukentėjusiojo pageidavimus įtraukiant į vertinamųjų kriterijų sąrašą (1, 2 priedas), diferencijuojant vertinimo procedūras, kategorizuojant aukų pažeidžiamumą, nustatant skirtingą vertinimo mastą.

3. 3. ES norminių aktų, mokslinių tyrimų, teismų praktikos, ekspertų suteiktų duomenų analizės rezultatai suteikia pagrindą teigti, kad smurto artimoje aplinkoje aukos dėl pakankamai dažnos antrinės ir pakartotinės viktimizacijos, bauginimo, keršto yra pažeidžiamos, ir joms reikalingos specialios apsaugos priemonės. Nukentėję vaikai taip pat *a priori* laikomi turinčiais specialių poreikių. Todėl tikslinga šių aukų atžvilgiu atlikti tik antrą poreikių vertinimo procedūros etapą – individualaus vertinimo būdu parinkti adekvačias, identifikuotus asmeninius poreikius atitinkančias specialias apsaugos priemones. Toks būdas palankesnis aukai ir leidžia efektyviau organizuoti pareigūno veiklą.

THE ASSESSMENT OF VICTIMS OF VIOLENCE IN CLOSE ENVIRONMENT TO IDENTIFY SPECIFIC PROTECTION NEEDS

Ramunė Jakštienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This paper discusses the framework of national legal regulation on the assessment of victims of violence in close environment to identify specific protection needs. The main objective of the analysis was to assess the adequacy of compliance with the constitutional requirements and standards of the Victims' Rights Directive. The provisions of this Directive have been transposed into national law by amending the Criminal Procedure Code and adopting a new post-legislative legal act by the prosecutor general (hereinafter – Recommendations). The form of the implementation of the Directive is in principle an adequate technique of transposition. But some provisions of the Recommendations differ from the norms of the Criminal Procedure Code or restrict them. This casts doubt on whether the requirements of constitutional legality are met. To avoid this, it is recommended to harmonize the provisions of the Recommendations with the norms of the Criminal Procedure Code as regards the ground and terms to benefit from the special protection measures and definitions used. The results of the comparative analysis suggest that some aspects of national regulation in this field are not in full conformity with the requirements of the Directive, specifically, the recom-*

mendatory nature of the provisions, an exhaustive list of assessment criteria and special protection measures for children, an undefined benefit of some measures during trial proceedings or later stages and the performance of individual assessment using other procedures, unsufficient attention to victims of violence in close environment, victims' active participation in the procedure, flexibility options. It is therefore recommended to harmonize these provisions with the standards of Directive and supplement them.

Victims of violence in close environment tend to experience a high rate of secondary and repeat victimisation, intimidation and retaliation, and there should be a strong presumption that these victims will benefit from special protection measures. Child victims are also considered vulnerable a priori. Consequently, as far as these victims are concerned it is appropriate to perform only the second stage of two-step process of assessment and determine specific protection measures to meet individual needs. The flexibility of the procedure, differentiation of the assessment, categorization of vulnerability is also to be considered in the case of other types of criminal acts.

***Key words*:** *assessment of victims to identify specific protection needs, violence in close environment, criminal proceedings.*

Ramunė Jakštienė, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto doktorantė. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas bylose dėl smurto artimoje aplinkoje.

Ramunė Jakštienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Criminal Law and Procedure, doctoral candidate. Research interests: criminal proceedings in cases of violence in close environment.